

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Артимишина Павла Івановича
«Суспільно-політичні процеси у Російській Федерації та російсько-українські
відносини в українській громадській думці (2000 – 2012)», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю
07.00.01 – історія України

Неоголошена російська військово-політична агресія проти України сьогодні вкотре актуалізує наукову проблему осмислення сутності новітнього російського неоімперіалізму, з'ясування природи сучасних російських зазіхань на суверенітет сусідніх країн. Очевидною метою відвертого втручання Росії в українське життя є нав'язування українцям ідеї «руського міра», котра знайшла певну підтримку і співзвучність у частини українського суспільства, що вочевидь є реальною загрозою для існування української держави. Водночас, реальна небезпека втрати національного суверенітету у 2014 р. консолідувала переважаючу більшість громадян України проти спільного ворога, котрий ще вчора нав'язував українцям свої «братерські почуття», обумовила кристалізацію громадянської ідентичності незалежно від національного походження. Тож у контексті таких підходів заявлена дисертантом П.Артимишиним тема дослідження має наукову та практичну актуальність. З'ясування громадської думки в Україні щодо оцінок розвитку політичних процесів у Російській Федерації, російсько-українських взаємин у 2000–2012 рр. дає змогу не тільки систематизувати емпіричний матеріал, узагальнити тенденції соціально-політичних настроїв, але й врахувати їх у виробленні українською державою заходів протидії зовнішнім ідеологічним та інформаційно-пропагандистським впливам з боку сусіди-агресора.

Заявлена наукова проблема має виразну новизну, є однією із перших спроб осмислити реакцію та сприйняття українцями тенденцій внутрішньополітичного розвитку російського суспільства, політики російської держави щодо України і українців на академічному рівні.

Структура дисертаційного дослідження підпорядкована авторській логіці осмислення українським політичним та експертним середовище політичного курсу російського очільника В.Путіна упродовж трьох чотирирічних президентських термінів (як президента РФ у 2000-2008 і в якості прем'єр-міністра при формально обраному (призначеному ним же) президентові Д.Медведеву). У вступній частині дисертації автор обґрунтовує актуальність, предмет та об'єкт дослідження, окреслює мету та завдання роботи, її хронологічні межі, вказує на наукову новизну та практичне значення дисертації. У рубриці «новизна роботи» автором підкреслюється, що основу роботи становить розлога джерельна база, котра дозволяє комплексно проаналізувати формування громадської думки щодо ключових процесів внутрішньополітичного розвитку РФ та російсько-українських відносин.

Пояснення хронологічних рамок роботи загалом обґрунтоване – період формування нової політичної системи (автор називає її “путінократії”), хоч вважаємо, що верхню межу варто було б визначити осінню 2013 р., до різкої зміни оцінок російської політики українською стороною. Дисертант сам це підкреслює, відзначаючи, що у 2012 р. розпочався третій президентський термін В. Путіна, котрий знаменував «початок нового політичного етапу в історії РФ, спрямованого на реалізацію реваншистських потуг на зовнішньополітичній арені» с.22.

Окреслюючи сучасний історіографічний стан порушеної проблеми, дисертант використовував не тільки напрацювання вітчизняних істориків (поки що науковий доробок з даного питання тільки формується), але чимало наукових та аналітичних праць представників суміжних наукових галузей з політології, соціології, філософії. Міждисциплінарний підхід дозволив йому узагальнити методологічні підходи і аналітичні напрацювання колег різних наукових напрямів, що поглибило емпіричну складову роботи, розширило її джерельну основу. Можна погодитися на використаний П.Артимішиним проблемний принцип класифікаційного поділу наявних історіографічних праць, хоч виділена автором російська історіографія все-таки є частиною зарубіжної

історіографії (у роботі вона відокремлена на противагу західній). Опрацьована дисертантом література дає можливість сформулювати загальний стан розвитку суспільно-політичних процесів у РФ у досліджуваний час, показати наукові узагальнення, присвячені історії українсько-російських відносин, вичленити праці з вивчення російського тематики через такі актуальні нині дослідницькі категорії як національна ідентичність, політика й війна історичної та колективної пам'яті, пізнання і розвінчання міфів, образів та стереотипів (с. 34–39).

Під час написання роботи дослідник використав й широке коло джерел – офіційні документи, стенограми засідань українського парламенту, мемуаристику, пресу, доробки експертних та соціологічних центрів, матеріали Інтернет-ресурсів. (с. 39–44). Додає певної живинки академічному тексту здійснений автором аналіз та використання в роботі популярних нині у ЗМІ, Інтернет-мережі та блогосфері карикатур, фотожаб, колажів, шаржів, анекдотів, які візуалізують реакцію громадськості на певні політичні події, ілюструють певні психологічні аспекти їх сприйняття читачами і користувачами. Водночас, не погоджуємося з внесенням дисертантом до переліку історичних джерел такої групи, як навчальні підручники і посібники, а також шкільні підручники с.43, оскільки вони є узагальненим продуктом певних наукових (або ж соціально-ідеологічних) напрацювань.

Міждисциплінарний підхід вимагав від автора певної конкретизації методологічного інструментарію. Застосовані дисертантом базові методологічні принципи та методичні прийоми, а також пояснення ключових термінів і понять «суспільно-політичні процеси» та «громадська думка» знайшли своє відображення у підрозділі 1.3. Дослідник виділив низку ключових подій та явищ суспільно-політичного життя Російської Федерації і українсько-російських відносин початку ХХІ ст., що стали об'єктом публічних оцінок українською громадськістю у межах досліджуваного періоду. Автор подав коротку характеристику аналітичних та соціологічних центрів, котрі формували

експертну оцінку українського суспільства та відображали соціологічний зріз уподобань мешканців України (с. 44–59).

У розділі 2 «Українська візія внутрішньополітичних процесів у Російській Федерації», П. Артимішин розглянув ставлення українського суспільства до трансформації російської політичної системи на початку 2000-х рр. Його поділ на підрозділи 2.1. «Еволюція російської державної і політичної системи у 2000–2008 рр.», 2.2. «Політичні трансформації в РФ у 2008–2012 рр.» і 2.3 «Розгортання військових дій в Чечні» має свою логічну підпорядкованість, хоча нам видається більш органічним розгляд третього підрозділу (із за змістом, і за хронологією) одразу після першого.

Дисертант фокусує увагу на політичних змінах в РФ у період першої каденції повноважень В.Путіна, проведенні ним політики централізації владної системи. У розділі подано динаміку настроїв громадського сприйняття цих процесів українською стороною, прослідковано зміни оцінок від скептицизму щодо спроможності російського глави утриматися на посаді до авторитаризації президентської влади й розбудови в Росії «неокадебістської держави» (с. 80). Дисертант використовує результати соціологічних опитувань для обґрунтування авторитетності образу В.Путіна як успішного лідера серед частини українського суспільства, вказуючи, що попри фактичне згортання демократичних процесів у РФ персона В. Путіна стабільно отримувала вищу оцінку від українських громадян, аніж тогочасні українські президенти Л. Кучма і В. Ющенко (с. 81–82).

Громадські враження українським суспільством діяльності російського президента Д. Медведєва, його політики, й фактичного повернення влади у 2012 р. В. Путіну, реакції на це російської опозиції, теж проаналізовані дисертантом. Він робить висновок, що з обранням на президентських виборах 2008 р. Д. Медведєва, українські ліберальні середовища висловлювали сподівання на можливий початок демократизації процесів у РФ, націоналістичні сили в Україні ставились до такої перспективи скептично, вважаючи Д. Медведєва маріонеткою в руках В.Путіна, а проросійські

політики й активісти звинувачували його у спробах «вестернізації» Росії. Втім, можливість ліберального розвитку держави і справжня модернізація РФ так і не відбулися, тож в наступних оцінках домінували тези про остаточний «крах демократії», на фоні якого відбулося повернення на посаду у 2012 р. В. Путіна.

З огляду на російське військове вторгнення в Україну в 1914 р. цікавими у цьому розділі є авторські співставлення основних оцінок українським суспільством подій Другої чеченської війни та її наслідків, гучних терористичних актів в Росії. П. Артимішин відзначає, що терористичні прояви, котрі мали місце в РФ, сприймалися в Україні не як явища тероризму, а результат опору чеченців політиці Кремля на Північному Кавказі (с. 107–125).

Третій розділ «Еволюція російсько-українських відносин: бачення в Україні» присвячений аналізу дискусій в українському суспільстві навколо таких ключових моментів, як конфлікт на острові Коса Тузла, впливу російської сторони на президентські вибори і Помаранчеву революцію в Україні у 2004 р., перебігу “газових війн” 2006 та 2009 рр., підписання Харківських угод 2010 р. Вибір для аналізу українських оцінок саме цих подій з історії українсько-російських взаємин є зрозумілим, вони відображали глибинну сутність пострадянської політики РФ щодо України, її прагнення реалізовувати власні геополітичні інтереси різними засобами.

Характеризуючи реакцію українського соціуму на протистояння Києва та Москви у Керченській протоці за острів Коса Тузла, П. Артимішин відзначає, що діапазон дискусій в Україні був досить широкий: від однозначності вини Росії у виникненні кризової ситуації чи обох сторін, до неефективних дій української влади (с. 126–140) і приходять до висновку, що російська «тузлінська» провокація розпочала утверджувати в українському громадському дискурсі уявлення про Росію як про непередбачуваного партнера (с. 140).

У підрозділі 3.2 подано зріз оцінок українського суспільства стосовно позиції і впливів Росії на події «Помаранчевої революції». Автор, в контексті дослідженого матеріалу, вважає дії російського керівництва відкритим впливом

на хід президентських виборів 2004 р. в Україні на користь кандидата В. Януковича. Цей вплив проявився в розробці російськими політичними фахівцями технології ментального розколу українського суспільства, продукування й утвердження в частини населення сепаратистських ідей, формування образу політичної сили В. Януковича як союзниці керівництва РФ у запобіганні на пострадянському просторі т. зв. «кольорових» революцій.

Ще одна проблема у центрі уваги дисертанта – сприйняття українським громадським середовищем «газових протистоянь» між двома державами, що розгортались на початку 2006 та 2009 рр. Він прийшов до висновку, що незважаючи на очевидні односторонні дії Росії із призупинення постачання газу Україні та європейським партнерам у 2009 р., українська громадськість здебільшого критикувала українську та російську сторони водночас, або тільки українське керівництво за відсутність єдності позицій у цьому питанні. Здобувач простежив, як на тлі загрозливих зовнішніх викликів з боку Росії, загострилася внутрішньополітична боротьба між правлячими політичними силами в Україні, особливо всередині «помаранчевої» команди.

У підрозділі 3.4. проаналізовано сприйняття українським суспільством ухвалених Верховною Радою та урядом В.Януковича – М.Азарова Харківських угод 2010 р. стосовно пролонгації терміну перебування в Криму російських військових баз. Дисертант подає широкий спектр оцінок, вказуючи, що політичні, медійні та експертні середовища, наближені до президента В. Януковича, трактували домовленості як плацдарм до подальшого інтенсивного розвитку партнерських українсько-російських взаємин, натомість опозиційні кола вважали їх зрадою українських національних інтересів на користь Росії (с. 175–186). Дисертант підкреслює зростання популярності проросійських настроїв у політиці тогочасної правлячої верхівки, певного сприйняття цього курсу з боку значного сегменту українських громадян і водночас твердить, що «дедалі більше людей ставали прихильниками проєвропейського дискурсу», котрий «стабільно посилював свої позиції в Україні» (с. 186).

У Висновках узагальнено підсумки дослідження, які відповідають поставлених завданням. Зміст та висновки автореферату відповідають основним положенням дисертації, котра має завершений характер наукового дослідження.

Водночас, дозволимо собі висловити ще деякі зауваження та побажання.

1. Стосовно висновків до розділу 2 про вищі оцінки українською громадською думкою оцінок діяльності російського президента, аніж влади в Україні, дисертанту необхідно було би пояснити, які саме критерії діяльності він мав на увазі, і **що** саме та **чому** із практики «путінського» курсу імпонувало частині українців.

2. Поза дослідницькою увагою автора опинилися такі резонансні для російської сторони події як: загибель атомного підводного човна «Курськ» у 2000; російська агресія проти Грузії у серпні 2008 р.; авіакатастрофа польського президентського літака під Смоленськом у квітні 2010 р. Вони цілком відповідали тенденціям розвитку внутрішньополітичного і зовнішньополітичного курсів російського керівництва і отримали достатньо широке відображення у вітчизняній громадській думці.

3. Дисертаційний текст вимагає використання точності й коректності наукового вживання особових імен діячів, як правило у формі ініціалів з прізвищем. У роботі непоодинокі трапляються вживання Борис Миколайович (стосовно Єльцина), Володимир Володимирович (Путіна), Дмитро Анатолієвич (Медведева) с.27, 63 та ін, що наповнює науковий стиль публіцистичними зворотами.

Втім, наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Обґрунтованість наукових положень та висновків вказують на самостійність й оригінальність підготовленої дисертації, котра пройшла, належну наукову апробацію, отримала позитивний висновок відділу новітньої історії Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, була рекомендована до захисту у Спеціалізованій вченій раді по захисту дисертацій.

Тож вважаємо, що кандидатська дисертація П. І. Артимішина на тему «Суспільно-політичні процеси у Російській Федерації та російсько-українські відносини в українській громадській думці (2000 – 2012)» відповідає встановленим до кандидатських дисертацій вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

С. Й. Кобута

